

prestigiu și performanță și în bună relație cu comunitatea, ale cărei exigențe erau apropiate de cele ale statului. În același timp, realitățile epocii au scos la suprafață și au impus discuției și devierile comportamentale sau morale de la standardele impuse de stat, episcopie sau comunitate. Această stare de lucruri rezida și în felul în care se raportau oficialitățile laice, care-i tratau uneori pe preoți cu desconsiderare și dispreț, situație agravată desigur și de conflictele între preoți, pe de o parte, și între preoți și diaconi, pe de altă parte.

Însă adevărata problemă a primelor șase decenii din secolul al XVIII-lea a fost deruta identitară, confesională a preoțimii. Cartea pune admirabil în discuție și analizează cazurile de oscilare între greco-catolicism și ortodoxie, de apostazie (1728, 1733, 1756), care au dus la confuzie, criză, conflicte și violențe, promovate și agravate de mișcările anticatolice de la mijlocul secolului, conduse de Visarion Sarai sau de Sofronie (1744, 1760) ș.a. În toată această perioadă de dezorientare, preoții s-au aflat, după caracterizarea specialistei clujene, în varii ipostaze: seduși, pierduți și recâștigați pentru Unire.

Pentru definitivarea unei imagini care – așa cum spunea același Profesor Pompiliu Teodor – pot elimina generalizările și vagile idei de până acum privitoare la clerul nostru local, istoricul de la Universitatea din Cluj încearcă să spună cât mai multe, dintr-o perspectivă multidisciplinară, am spune fără rest. În deplină armonie cu problematica tratată, în adevărate pagini dedicate istoriei fiscalității secolului al XVIII-lea transilvănean, Greta Miron descrie și discută starea materială a preoțimii unite, veniturile proprii, averea personală și patrimoniul bisericii, privilegiile și imunitățile preoțimii, înzestrarea parohiilor, toate în relație cu calitatea preotului, a diaconului, cantorului, clopotarului.

Vor fi fiind și omisiuni, inadvertențe, devieri, insuficiențe depistabile odată cu parcurgerea acestui vast, incomod și epuizant subiect clasic. Sunt convinsă că mulți se vor osteni să le depisteze, sublinieze și comenteze. Eu nu m-am străduit, chiar dacă, poate, pe autoare ar fi ajutat-o mai mult. Depășea, de altfel, puterile mele actuale și obiectivul acestei prezentări.

În ceea ce privește depozitul informațional al lucrării, e de subliniat că valorificarea judicioasă a unor arhive romane și budapestane se completează fericit cu frecvente apeluri, în special la documentele semnalate de Nilles, la cele recuperate de Freyberger, Șincal, Cipariu, Treboniu Laurian, Micu Moldovan, Hurmuzaki, Pâclișanu, Dragomir, Lupaș, Iorga ș.a. Consistența analizei este dată și de aprofundata cunoaștere a bibliografiei de bază: Maior, Popea, Crișianu, Densușianu, Grama, Bunea, Tóth Zoltán, Blaga, Bârlea, Bernath, Prodan, Teodor, Păcurariu, Horga, Ghitta, Radosav. Din bogata literatură occidentală, lucrarea asimilează direcțiile interpretative ale lui Fiedler, Senyk, Moris, Faris, deloc în ultimul rând abordările de tip complementar ale lui Alzati și Suttner, ca și vastele sinteze ale lui Hsia, Pekar, Ramos, Morini, Janin ș.a.

Remarcăm în final o firească scriitură, cursivă, fluentă, cu un extrem de bogat și variat aparat critic, valorificat inteligent, ce ne dezvăluie încă o dată, nu numai profesionalismul autoarei, ci și talentul acesteia, ce transpare din analizele complexe și bogat argumentate, de o incontestabilă utilitate pentru viitoarele cercetări de istorie confesională. Cert este însă faptul – și aici ne exprimăm convingerea cu tărie – că se resimțea acut în scrisul istoric confesional necesitatea unei asemenea abordări, care să aducă un suflu cu adevărat nou și puternic pentru împropiata și regăsirea unei cadențe normale pentru istoriografia ecleziastică, într-un moment al nevoii acute de schimbare. Iată încă o caracteristică pozitivă ce îndeamnă la o lectură repetitivă și dezvăluie valența pedagogică a materialului cuprins în carte.

Așadar, prin obiectivele stabilite, metodologiile aplicate, modul de cumulare și exploatare a informației, autoarea își justifică locul binemeritat în rândul castei specialiștilor în domeniu. Ne aflăm în fața unui model de muncă și analiză, întemeiat pe documente și de reconstituire și interpretare a fenomenului instituțional ecleziastic în baza materialului documentar.

LAURA STANCIU

Mihai Săsăuian, *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul Austriac (1740-1761)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, 328 p.

Fosta teză de doctorat a preotului și istoricului Mihai Săsăuian, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740-1761)*, publicată în 2002, la Presa Universitară Clujeană, asupra căreia ne-am exprimat câteva opinii¹, câștigă în perspectivă istoriografică, dacă răsfoim cartea la îndemâna unei ediții, intitulată, simplu dar convingător, *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul Austriac (1740-1761)*, tipărită în același loc. De fapt, o lectură atentă a documentelor, păstrate în arhive vieneze, pe care autorul le publică, ne îndreaptă spre aceeași concluzie, la care am ajuns și când am citit cartea propriu-zisă. Efortul vizibil de

¹ Vezi recenzia noastră la lucrarea menționată în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 7, 2003, p. 404-405.

centralizare și monopolizare a problemei Bisericii – în raport direct cu situația românilor ortodocși și uniți din Principat –, concretizat în mai multe măsuri catolice reformatoare, exprimate chiar și în cadrul unor conferințe ministeriale la Viena, au pledat pentru liniște și stabilitate în Transilvania Luminilor. Aceste eforturi au fost exprimate, nu o dată, printr-o politică de toleranță față de ortodocși și religia lor, în paralel cu consolidarea Unirii cu Biserica Romei.

Revenim, cu interes, la ediția de documente, care beneficiază de un pertinent *Cuvânt înainte* (p. 7-8), semnat de istoricul Nicolae Bocșan, precizând că Mihai Săsăujan ne oferă un cuprinzător *Studiu introductiv* (p. 9-35). Această secțiune ne ajută să înțelegem și să interpretăm mai bine și mai corect conținutul celor 98 de documente, păstrate la *Hans Hof und Staatsarchiv, Kriegsarchiv* și *Hofkammerarchiv* (Index, p. 38-53).

Conținutul de idei al *Studiului introductiv*, care se parcurge cu profit istoriografic, ne ajută să înțelegem, în toată complexitatea ei, esența problematicii documentelor editate de istoric, acum lector universitar doctor la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București, după metode moderne¹: mai multe propuneri de Unire a națiunii ilirice din Imperiu cu Biserica Catolică, manifestări ale exercitării toleranței religioase pentru ortodocși din același spațiu geopolitic, principii organizatorice ale monahismului ortodox în Ungaria, Banat și Partium, contacte ruso-austriece la Curtea din Viena (referitoare la situația religioasă a românilor ortodocși din Imperiu), situația Bisericii Romano-Catolice în Transilvania (la mijlocul secolului al XVIII-lea), prezența trupelor militare (și funcțiile lor militare, politice și sanitare), rostul sanitar al graniței militare ardelenice, rapoartele generalilor despre ortodocșii ardeleni (interpretate ca izvoare istorice), românii uniți și ortodocși tolerați din Transilvania, interesele Mitropoliei din Karlowitz față de ortodocșii ardeleni, instituția revendicând neîntreput jurisdicția asupra lor, problema alegerii episcopului pentru românii ortodocși din Ardeal, conceptul de unire religioasă din Transilvania la diferiți miniștri austrieci, „apostazia” de la Unire și aducerea înapoi la Unire etc.

Personalitatea ediției de documente, a cărei problematică am schițat-o mai sus și pe care o recomandăm, cordial și neformal, celor interesați, este completată de *Notă asupra ediției* (p. 36-37), cu puncte de vedere clare și moderne asupra editării izvoarelor istorice. De fapt, aici sunt sesizabile urmările deselor stagii vieneze ale lui Mihai Săsăujan, în care un rol important l-a îndeplinit raportul de colaborare cu em. Univ. Prof. Dr. Ernst Chr. Suttner, Institut für Theologie und Geschichte des Christlichen Ostens, Wien, exemplu de implicare profesională din partea unui magistrat într-un astfel de act academic.

Publicarea documentelor, care ilustrează mai multe și inedite aspecte ale raporturilor dintre Habsburgi și Biserica Ortodoxă din Imperiul Habsburgic (1740-1761), este – după opinia noastră – o restituire istoriografică modernă și necesară și mai demult așteptată. Prin forma de redactare și conținut cartea este cât se poate de binevenită pentru istoricii Bisericii românești (ortodoxe și greco-catolice) din Principatul Transilvaniei între 1740-1761. Nu ne îndoim că lucrarea de față va fi, prin documentele editate, un punct de plecare în investigații sistematice asupra istoriei Bisericii românești din Transilvania în epoca Luminilor și un argument în promovarea academică a autorului.

IACOB MÂRZA

August Treboniu Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae Romanae in utraque Dacia vigentis, vulgo Valachicae*. Ediție, studiu și note de Katalin Dumitrașcu, traducere de Katalin și Emil Dumitrașcu, Craiova, Editura Universitaria, 2002, 780 p.

Opera lui August Treboniu Laurian (1810-1881), exponentul ultimei generații de latiniști, personalitate marcantă a culturii și învățământului din principatele extracarpătice de după 1840 și personaj cheie pentru revoluția pașoptistă transilvăneană, nu a cunoscut editări ulterioare vieții ilustrului cărturar, cu mențiunea, totuși, a câtorva fragmente răzlețe publicate cu deosebire în paginile unor culegeri tematice de texte, ori ca anexe ale unor volume. Faptul poate părea surprinzător, ținând cont de impactul pe care atât lucrările autorului, cât și dimensiunile cultural-politice ale personalității sale l-au avut în epocă, sau de interesul manifestat, de exemplu, în deceniile șase-opt ale secolului abia trecut pentru popularizarea operelor congenerilor lui Laurian, comparativ cu care acesta nu se situează cu nimic mai prejos, din punct de vedere al anvergurii discursive.

¹ În cazul documentului nr. 73, p. 275, redactat în Viena, la 22 august 1753, prin care Consiliul Aulic de Război se adresează generalului Wallis, în vederea aprobării cererii episcopului romano-catolic din Alba Iulia de construire a unui seminar și a unor locuințe pentru doi canonici ai catedralei, s-a strecurat o eroare de transcriere. „Barstoika de Szala” nu este nimeni altul decât Baronul Liber Anton Sigismund Stoica de Szala (1699-1770). Cf. Márton József, *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, Budapest, Márton Aron Kiadó, 1993, p. 75-90; Iacob Mârza, *O listă cu cărți de la episcopul Anton Sigismund Stoica de Szala (1699-1770)*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 329-359.